

KISEBBSÉGPOLITIKA ÉS ÁLLAMPOLGÁRSÁG

STEFANO BOTTONI

A külföldön élő olaszok választójogáról

1999. szeptember 29-én az Olasz Köztársaság szenátusa végérvényesen jóváhagyta a 2509-B. jelű törvényjavaslatot, amely az alkotmány 48. cikkelyét módosítja. A második bekezdésbe („A választójog egyéni, egyenlő, szabad és titkos. Gyakorlása állampolgári kötelesség.”) a következőket iktatta be: „A törvény meghatározza a külföldön tartózkodó állampolgárok választójoga gyakorlásának követelményeit és módozatait, és biztosítja ténylegességét. Ennek érdekében külföldi szavazóközrjetjön létre a mindkét parlamenti házba való választásra, amelyekhez annyi mandátum adódik hozzá, ahányat az alkotmányos norma, illetve a törvény által megállapított kritériumok előírnak.”¹

Az alkotmánymódosításnak az a célja, hogy szabályozza és megkönnyítse a választójog gyakorlását azoknak az olaszoknak a számára, akik állandóan külföldön tartózkodnak, de megtartották olasz állampolgárságukat és minden vele kapcsolatos jogot és kötelességet.

1948, azaz a köztársasági alkotmány életbe lépte óta a külföldön tartózkodó olaszoknak joguk volt arra, hogy részt vegyenek az olasz politikai és közigazgatási választásokon, de joguk gyakorlása érdekében Olaszországba kellett utazniuk, és annak a helyhatóságnak a szavazóhelyiségében adhatták le voksukat, ahonnan származtak, s amelynek választási jegyzéke tartalmazta a nevüket.

Ily módon sokaknak - különösen az amerikai és óceániai földrészen élőknél - nemigen volt lehetőségük arra, hogy részt vegyenek annak az országnak a demokratikus életében, melynek beszélték a nyelvet, megtartották a kultúráját, és ahol esetleg adót is fizettek.

A törvény előterjesztőinek az volt a meggyőződése, hogy amennyiben a külföldi olaszoknak biztosítják, hogy helyben szavazhassanak a nemzeti parlamentbe küldendő saját képviselőikre is, az végre hozzájárulhat a határon túli olaszok valódi megismeréséhez.

A politikai pártok széles konszenzusra jutottak, ami a jobboldali Alleanza Nazionaletól a legnagyobb kormányzó pártig, a Democratici di Sinistráig terjedt, és csak a német nyelvű kisebbséget képviselő Südtiroler Volkspartei adott hangot ellenvéleményének. A szenátusban 205-en szavaztak a javaslat mellett, 17-en ellene, 13-an pedig tartózkodtak.²

A probléma sokkal összetettebbnek bizonyul, mint az első látásra tűnik, ha jogi, politikai, szociológiai és statisztikai aspektusaira gondolunk. Mielőtt az új törvény technikai oldalait elemeznénk, szemügyre kell vennünk az olasz emigrációval kapcsolatos adatokat, hisz valójában ez a probléma történelmi gyökere.

Az ISTAT (Központi Statisztikai Hivatal) nemrég közzétett adatai szerint 1876 és 1987 között 26 706 581 ember vándorolt ki Olaszországból, s közülük 14 159 120 telepedett le más európai országokban.³ A külföldi olaszok *L'Italia nel mondo (Olaszok a nagyvilágban)* című folyóiratának interneten található adatai⁴ arról szólnak, hogy az 1861 és 1985 közötti időszakban 29 036 000 ember (körülbelül 22 millió férfi és 7 millió nő) vándorolt ki, de közülük 10 275 000 később visszatelepült. A negatív egyenleg eszerint a vizsgált időszakban majdnem 19 millió ember. (A mai olasz népesség száma mintegy 57 millió.) A kivándorlás célszágait és területeit elemző statisztikai táblázatból pedig az derül ki, hogy a vizsgált időszakban 6 322 000 ember távozott Franciaországba (ebből 3 350 000 maradt ott és telepedett le), 3 458 000 Németországba (ebből 2 413 000 maradt ott), 4 604 000 Svájcba (2 546 000 maradt), az Egyesült Államokba és Kanadába 6 201 000 (5 480 000 maradt), Argentínába 2 941 000 (2 191 000 maradt), Brazíliába 1 432 000 (1 270 000 maradt), végül Ausztráliába 396 000 (304 000 maradt).

A bonyolult statisztikai számítások, melyek az 1945-től a 80-as évek közepéig tartó periódus kiáramlásának adatai alapján készültek, megállapították, hogy a külföldön élő olaszok és olasz származásúak száma 55 és 65 millió közé tehető⁵; ha ez a szám megbízható, akkor ma minden második olasznak van legalább egy rokona kivándorolt honfitársaik körében. A jelen-

ség tehát megrendítő (jó néhány kutató egyenesen „olasz diaszpóráról” beszél), akár tömeges arányait tekintjük, akár azt a hosszú időszakot, amelyben a folyamat lezajlott, vagy ha azt a tényt nézzük, hogy minden olasz tartományból - északról délre - nagyobb aránytalanságok nélkül vándoroltak ki az emberek.

Több közép-európai országgal - így Magyarországgal - is ellentétben, a 20. századi olasz emigrációnak (ami 20 millió embert érintett) nem annyira politikai, vallási vagy etnikai okai voltak, hanem inkább az eredményezte, hogy odahaza nem voltak meg a tisztas megélhetés feltételei. Emiatt az emigránsok nagy része nem érzett kényszert arra, hogy azonnal és tökéletesen beilleszkedjen a fogadó ország nyelvi és kulturális közegébe, hanem érzelmileg továbbra is szülőhazájához kötődött, és a politikai és társadalmi események iránt is érdeklődött.⁶

Érdeklődésüket az olasz politika és közigazgatás vezető rétege mind- eddig nem viszonzta, bizonyos értelemben a társadalom jelentős része sem, amely nehezen hajlik arra, hogy a képviseletijogot azok az állampol- gárok is megkapják, akik - ha ideiglenesen is — nem élnek olasz földön. Az alábbiakban még visszatérek erre.

Az 1945 utáni negyven év alatt az olasz politika szinte teljes érdekte- lenséget mutatott a külföldön élő, nagy létszámú nemzeti közösség iránt, nem tette lehetővé, hogy gyakorolják a választás alkotmányban szentesített jogát és kötelességét, érdekvédelmük megoldatlan maradt (pl. a munkahe- lyi biztonságról szóló normák figyelembevételében), szervezeteik kulturá- lis és oktatási tevékenységét nem támogatta (így a Società Dante Alighieri sem, amely a világban terjesztja az olasz nyelvet).⁷ Olaszország mint rendszer, nem tudta aktiválni „természete s nagyköveteit” sem, pedig egy- fajta befolyásoló tényezőt jelentenének a nagyvilágban.

Ebben a kérdéskörben is van néhány adatunk, ezek érthetővé teszik a probléma nagyságát. 1997-ben a Banca d'Italia által közzétett adatok szerint a külföldi olaszok 3 933 milliárd lírát küldtek Olaszországba valutában, átutalás révén. A Külügyminisztérium 1997-es költségvetésében⁸ „a kiván- doroltakkal kapcsolatos szolgáltatások” címén 146 675 millió lírát különít- tett el, ami 5,77 százaléka a minisztérium teljes költségvetésének.⁹

Az elmúlt években Olaszország hatalmas késéssel, de mégis észrevet- te, hogy a külföldi olaszok nemcsak átutalásokkal és beruházásokkal járul-

nak hozzá az olasz kereskedelmi mérleghez, hanem az olasz áruk és szolgáltatások közvetlen és közvetett külföldi kereskedelmével, a visszalátogató turizmussal és a technológiai emigrációval is.

A külföldi olaszok szükségletei iránti érdeklődés megújulásának első jelét a 368/1989. számú törvény adta, mely létrehozta a CGIE-t (Consiglio Generale degli Italiani all'Estero), a Külföldön Élő Olaszok Általános Tanácsát, amely tanácsadói feladatokat lát el a kormány és a parlament mellett a külföldi olaszok érdekeivel kapcsolatos témákban.¹⁰ A működését 1991. december 12-én megkezdő CGIE-t az évente kétszer ülésező közgyűlés, a kontinentális bizottságok és a tematikus bizottságok alkotják, 94 tagja van, akik közül 29-et a miniszterelnök dekrétuma nevez ki (közülük 10-et a nemzeti emigrációs szervezetekjelölése alapján), 9-et a szakszervezetek és érdekvédelmi szervezetek jelölése, 7-et a politikai pártok jelölése alapján, míg 65-öt közvetett módon választanak a helyi választási gyűléseken keresztül, melyeket a COMITES (Comitati degli Italiani all'Estero), a Külföldön Élő Olaszok Bizottságai szerveznek. Ezeket a bizottságokat a 205/1985 sz. törvény hozta létre, és 1986 óta a világ minden olyan országában működnek, ahol legalább 300 olaszt nyilvántartanak.

Ebben a kétszintes, összetett képviseleti rendszerben a CGIE feladata lett az, hogy egyeztesse a kormánnyal az olasz politika alapjait (az oktatás, kultúra, szociális védelem, információáramlás állami támogatását, a gyenge hatékonyságukról ismert konzulátusi szolgáltatások reformjának fő vonalait), míg a COMITES azzal foglalkozik, hogy az adott ország területén előmozdítsa a közösségek legkülönbözőbb szociokulturális és gazdasági tevékenységeit, védelmezze őket a visszaélésektől és a diszkriminációtól, és kötelező érvényű állásfoglalást adjon az állami támogatás iránti igény kérdésében.

Egyes olasz emigráns szervezetek bírálják ezeket a szerveket. Az egyesült államokbeli székhelyű Movimento Politico Italiani nel Mondo (az Olaszok a nagyvilágban nevezetű politikai mozgalom) rámutat arra, hogy az elmúlt évtized egymást követő kormányai mellett működő CGIE lényegében nem törődött azzal, hogy valódi támogatást és védelmet nyújtson a közösségeknek, és politikájában a sok szándéknyilatkozatot kevés valódi tett követte, míg a COMITES szerveinek felrója, hogy a képviselet alapja szűk (az utolsó, 1997-es választásokon csak 20 százalék szavazott,

azaz a 23 érintett ország 2 621 145 szavazati joggal rendelkező lakosa közül mindössze 535 541-en); hogy üléseik titkosak (és évente csak kettőt tartanak), s ezért valójában zárt szervezetekké váltak, így nehezen kerülhetik el annak a veszélyét, hogy egy könnyen irányítható érdekközösség alakul ki körülöttük; továbbá az elnök, az elnökhelyettes, a titkár és a pénztáros által alkotott végrehajtó tanács központi szerepét is nehezményezi.¹¹

Bár tevékenységükben sok a hiba, ezek a képviselői szervek mégis egy hatékony nyomásgyakorló lobbisták működtek a választójog és az olasz állampolgárság teljes elismertetésének terén. Emlékeztetnünk kell rá, hogy még harminc évvel ezelőtt is az volt a gyakorlat, hogy amennyiben valaki más országba költözött, törölték a nevét lakóhelyének nyilvántartásaiból, tehát valójában „nyoma veszett”. A 470/1988. sz. törvény nyomán és a II. nemzeti emigrációs konferenciához kapcsolódva létrejött AIRE (Anagrafe degli italiani residenti all'estero, azaz a külföldön tartózkodó olaszok anyakönyve, amelyben nyilvántartják azokat az olaszokat, akik több mint 12 hónapja élnek külföldön) megtette az első lépést az olasz állampolgársággal és útlevéllel rendelkező, külföldön tartózkodó olaszok megbízható összeírása felé. A 91/1992. sz. törvény elfogadta, hogy a kellő feltételek megléte esetén az olasz állampolgárság visszaszerezhető legyen (erre 1992 és 1994 között körülbelül 40 000 ember adott be kérvényt), s egyidejűleg a kettős állampolgárság intézményét is bevezette.¹²

Az így keletkező probléma azonban máig megoldatlan: az alkotmánymódosítás 1999. szeptember 29-i jóváhagyása után egy olasz sem tudja pontosan Olaszországban, hogy hány külföldön élő honfitársának van választójoga. Ez amiatt lehetséges, mert jelentős eltérés van a külügyminisztériumhoz tartozó konzulátusi anyakönyv (Anagrafe Consolare) becslései (az utolsó rendelkezésre álló adatuk szerint 1999. október 15-ig 3 737 708 személyt írtak össze)¹³ és az AIRE adatai (2 692 725) között.¹⁴ Antonello Pietroboni, a Külföldön élő olaszok osztálya igazgatójának nyilatkozata szerint ez azzal magyarázható, hogy az AIRE még nem fejezte be a nyilvántartásba vételt¹⁵. Másrészt az AIRE-be való feliratkozás nem kötelező, hanem önkéntes, és a diplomáciai állomáshelyek számának csökkentése sem kedvez ennek. Egy fontos szubjektív tényező is közrejátszik még: ha valaki feliratkozik, azonnal „látható” lesz az olasz bürokrácia, például az állampénztár és a honvédelmi igazgatás számára. A hivatali apparátus szervei

között kommunikációs problémák is adódnak, mivel az AIRE a belügyminisztériumhoz tartozik, ám ez a szervezet az adatok továbbítását 1993 óta az egyes helyhatóságokra bízta, nekik kellene tehát nyilvántartaniuk a külföldi olaszokat, és jelezniük, hogy közülük kik gyakorolhatják választójogukat. A helyhatóságok viszont nemigen hajlanak az együttműködésre, mert híján vannak a pénzügyi eszközöknek és a telekommunikációs rendszernek, amik ahhoz kellenének, hogy nyilvántartásba vegyék a külföldi olaszokat, különösen a második vagy a harmadik generációhoz tartozókat.

Nem ez az egyetlen akadály annak útjában, hogy ténylegesen elismerjék a külföldi olaszok választójogát. Még két problémakör van, az egyik politikai (a parlamenti munkához fűződik), a másik pedig kulturális (az olaszok társadalmi lélektanával kapcsolatos).

Az első probléma abban áll, hogy az alkotmány 48. cikkelyének módosítása nem elegendő a választójog gyakorlati bevezetéséhez. A parlament azt az eljárást választotta, hogy a „Külföldi Szavazókörikerület” részéről új képviselőket és szenátorokat vesz be a két házba (a képviselőház alkotmányos ügyek bizottsága által jóváhagyott törvénytervezet 16 képviselőről és 8 szenátorról szól) a jelenlegi tagok mellé, akiknek a számát (630, illetve 315) az alkotmány 56. és 57. cikkelye rögzíti. Először tehát alkotmánymódosításra lesz szükség ezekben a cikkelyekben (azzal az összetett mechanizmussal együtt, amiről az alkotmány 138. cikkelye intézkedik, és kettős szavazást ír elő három hónap különbséggel), majd rendes törvényre, ami a szavazás módjáról és az olasz közösségekben megválasztandó képviselők kampányának szabályzásáról intézkedik.¹⁶

A következő hónapokban vagy években tehát az alábbi fő problémákkal számolhatunk:

- a választójog és a részvétel szabályzásával: választójogot azok kapnának, akik az AIRE nyilvántartásában szerepelnek (2 692 725), még akkor is, ha a konzulátusi anyakönyv listáján egymillióval többen vannak, az elhunytak nyilvántartásba vételének vagy az egyik körzetből a másikba való áttérés okozta késedelem miatt;

- a szavazás módszerével: a parlamenti vitában felmerült, hogy a pártok többsége előnyben részesítené a „levelező” vagy Olaszországban történő szavazást a konzulátusokon való szavazással szemben, mert a távolságok helyenként óriásiak;

- kérdés, arányos vagy többségi választási rendszer legyen ebben a 24 kerületben: a politikai csoportosulások még nem állapodtak meg ebben, ezért áprilisban népszavazást tartanak a választójogi törvényről, és a parlament valószínűleg az eredmény figyelembevételével hozza majd meg a törvényt;

- a választási kampány: néhány ország, köztük Kanada és Ausztrália, nem fogadják szívesen a kettős választójog ötletét, esetleg el is vennék az állampolgároktól annak jogát, hogy a nemzeti parlamentre szavazzanak. Ebben az esetben az olaszok nagy része lemondana arról, hogy az olasz parlamentre szavazhasson. Az USA viszont azt kifogásolja, hogy az olasz parlament választási kampánya a saját területén zajlana. Ezért pontos kétoldalú megállapodásokat kell kötni azokkal az országokkal, melyek a legnagyobb olasz közösségeknek adnak otthont.

Utalunk kell arra a „pártsemleges” bírálatra is, amit Giovanni Sartori, a New York-i Columbia Egyetem neves politológiai professzora adott a már elfogadott törvénytervezetről¹⁷. Más véleményformáló személyiségekkel és politikusokkal ellentétben nem azt vitatja, hogy van-e joguk a külföldön élő olaszoknak a választójog gyakorlására, hanem annak a módját, ahogyan a törvény a megvalósításáról rendelkezik. Röviden: kivihetetlenek, abszurdnak és szégyenletesnek tartja azt az elgondolást, hogy egy különleges „külföldi szavazókerület” hozzanak létre, és ebben gyűjtsék össze a világban élő mintegy 3 millió olasz szavazatait. Kivihetetlen, mert a jelöltek nehezen mutatkozhatnak be a szavazók előtt minden kerületben, hiszen ezek olykor országnyi nagyságúak; abszurd, mert megítélése szerint a képviselő csak virtuális lehet, mivel nem kötődik területhez vagy szakmai kategóriához; és szégyenletes, mert a „külföldi szavazókerület” (Sartori afféle gettónak tartja, amelyben a határon túli szavazatokat gyűjtik) létrehozásának valódi oka az, hogy minden politikus fél attól, hogy az emigránsok szavazatai - ha az egyes olaszországi választási kerületekbe érkezének be - sok esetben módosíthatnák az eredményt az egyfordulós, többségi rendszer következtében.

Sajnos egyelőre még meg sem kezdődött a vita erről a fontos cikkelyről, de a politikusok (legalábbis a hivatalos nyilatkozatok szintjén) máris kedvezően fogadták a törvényt. Ennek ellenére a reform parlamenti továbbvitele korántsem biztos - az olasz politika jellemzői, bizantinizmusa és közismert kiszámíthatatlansága miatt.

Mindazonáltal a külföldön élő, kettős állampolgárságú olaszok választójának keresztülvitelét tartósan gátló akadály kulturális és pszichológiai természetű. Kétségtelen, hogy az utóbbi években a határokon belüli és kívüli olaszok kezdték megismerni egymást, felfedték kilétüket egymás előtt. Fontos, hogy a „hivatalos” Olaszország végre elismerte a probléma létét, amelyről évtizedeken át egyetlen politikai vagy közigazgatási szinten sem vettek tudomást. A politikai és parlamenti baloldal ma azt próbálja orvosolni, hogy mintegy negyven éven át hevesen ellenezte az emigránsok választóját (ugyanis az emigránsokat, főleg az amerikaiakat, egyöntetűen harcos antikommunistának tekintette), és vállalja a konfrontációt abban a témában is, mely mindeddig csak a jobboldal, főleg az Alleanza Nazionale szívügye volt. A külföldi olaszok úgy látják, hogy ha nagyon lassan és megannyi ellentmondás árán is, de eljön annak az ideje, amikor az olaszok és olaszok közti új dialógus résztvevői lehetnek.¹⁸ Feledni szeretnék a szülőhaza múltbeli közönyét, ellenségeskedését és megalázó cselekedeteit, és remélik, hogy a jövőben egyfajta olasz Commonwealth tagjai lesznek. Am a „fal” még nem dőlt le. Egyrészt igaz Joel Kotkin, az amerikai szociológus megfigyelése, hogy az olaszok nem úgy viselkednek, mint a többi „globális törzs” (a zsidók, britek, japánok, kínaiak, indiaiak), akik gazdasági erejüket saját etnikai körükben olyan tényezőkkel fokozzák, mint az erős etnikai azonosságtudat, a nemzeti határokon túllépő kölcsönös bizalom, és a technológiai fejlődés iránti szenvedélyes érdeklődés.¹⁹ Másrészt, az olasz társadalomban még érzékelhető annak a politikai és szociális diskurzusnak az öröksége, amely a múltban az emigrációt az otthon maradt olaszok tudatára nehezedő súlyként kezelte, amitől csak akkor lehet megszabadulni, ha törlik emlékezetükből azt a gondolatot, hogy az emigráns olasz is a honfitársuknak számít, és minden ezzel járó joga és kötelessége megvan.

Az olaszok nagy részének ma is meglehetősen torz képe van külföldi honfitársaikról. Úgy vélik, hogy az olasz karakter klasszikus értékeinek anakronisztikus védelmezői ők, vagy legjobb esetben különös amerikaiak vagy németek, akik makacsul magukénak mondják azt az országot, melyben már nem élnek vagy nem is éltek soha.

Ezért figyelemre méltó, hogy az olasz kormány, mely a Világban Élő Olaszok III. konferenciájának előkészítésével foglalkozik, a korábbi, „Emigrációs konferencia” elnevezést megváltoztatta, és ezzel az új megkö-

zelistési módot hangsúlyozta: az olaszok jelenléte mögött nemcsak az emigráció gazdasági kényszerét látja, hanem annak lehetőségét is, hogy olyan közösségekként fejlődjenek tovább, amelyek „többszörösen összetettek, erős gyökerekkel rendelkeznek, számottevő a súlyuk, és befolyásuk van fontos geopolitikai térségekben”²⁰.

A probléma iránti újfajta érzékenység jelei tehát az olaszok nagy többségének értetlenségével és kitartó közönyével kereszteződnek. Elég, ha két példát idézek. *A La Repubblica* című haladó szellemű napilap 1998 júniusa és 1999 júliusa között telekommunikációs fórumot rendezett a külföldiek választójogáról, és több mint ezer véleményt gyűjtött össze az Olaszországban élőkől és a külföldiektől. Természetesen a külföldi olaszok szinte mindnyájan a választójog mellett sorakoztak fel, érveik pedig azt bizonyították, hogy a Raisat műholdas televízióknak és az internetnek köszönhetően kitűnően ismerik az olasz és a nemzetközi realitásokat. Idézték például a külföldön élő német állampolgárok választójogáról szóló, 1998 áprilisában életbe lépett törvényt (ez azoknak a németeknek ad szavazati jogot, akik 25 évnél nem régebben élnek külföldön); az 1998 júniusában kiadott belga törvényt, mely bevezeti a korábban megtagadott választójogot; de olyan országokat is említettek, mint Franciaország, ahol 1977 óta elismerik a 700 000 külföldön élő franciának ezt a jogát, és kétlépcsős, közvetett rendszerben működtetik, melyben először 150 tanácsost választanak, akik azután 12 szenátort jelölnek ki.

Az olaszok nagy többsége azonban az ilyen típusú választójog megadása ellen nyilatkozott, és olykor arról tettek tanúságot, hogy még a probléma létezésével szemben is türelmetlenek. Akik álláspontjukat érvekkel próbálták alátámasztani, általában az országhoz való kötődés területi koncepciójának kizárólagosságát hangoztatják. Sok olvasó és kommentátor igazságtalannak tartja, ha úgy adnak választójogot a külföldi olaszoknak, hogy előbb nem engedélyezik a csaknem másfél milliő törvényes bevándorlónak a legalább a közigazgatási választásokon való szavazást. Érvelésük arra az elvre épül, hogy az Olaszországban élő külföldiek közvetlenebb és intenzívebb kapcsolatot tartanak az országgal (itt fizetnek adót, itt dolgoznak és élnek családi életüket), mint a külföldön élő olaszok.

Mások azt hangsúlyozzák, hogy a külföldi olaszok közül sokaknak kevés információja van arról az országról, ahonnan származnak, illetve arra

a veszélyre mutatnak rá, hogy a televíziós tömegpropaganda - különösen a Silvio Berlusconi vezette párt, a Forza Italia propagandája - a jobboldalnak szerez szavazatokat.²¹

Nézzük a második példát is. 1999 októberében, az alkotmánymódosítás jóváhagyása utáni napokban egyetlen elemző cikk vagy kommentár sem jelent meg a fontosabb olasz napi- és hetilapokban vagy folyóiratokban.²² Ez megerősíti azt a benyomásunkat, hogy az olasz közvélemény még nem észleli jelentőségéhez mérten a problémát, nem érzékeli, hogy az állampolgárság és a jogi civilizáció strukturális problémájáról van szó, azaz arról, hogy az olasz útlevelel rendelkező állampolgároknak meg kell adni a jogot választójoguk gyakorolására, függetlenül attól, hogy hol élnek.

Nehéz ma megjósolni, hogy a külföldön élők szavazhatnak-e majd (s ha igen, hogyan) a 2001 áprilisában esedékes választásokon. Azonban magától értetődő, hogy a jog alkalmazásának tágabb kontextusba kell illeszkednie: két világnak kell itt párbeszédet folytatnia, együttműködni és felfedeznie egymást, annak a két világnak, amelyek a megmagyarázni próbált okok miatt mindmáig képtelenek voltak a kommunikációra.

Fordította: Erdőst Péter

JEGYZETEK

¹<http://www.senato.it>

²*Corriere della Sera*, 1999. szeptember 30.

³*LIMES*, 1998/1.23.

⁴<http://www.newsitaliapress.it>

⁵Külügyminisztérium, *Comunità Italiane nel mondo 1985-87 (Olasz közösségek világszerte, 1985-87)*, Róma, 1988. A jelentés 58, 5 millió másod-, harmad- és negyedgenerációs olasz származású emberről beszél.

⁶Ld. Lisa Forti, az olasz-argentín író nő cikkét, *LIMES*, 1998/1. 27-30.

⁷*LIMES*, 1998/1. 105. A Società Dant e Alighieri i 38 0 bizottsági tisztségviselői a világ 59 országában, ezek közül kettő Magyarországon működik.

⁸*Il Ministero degli Affari Esteri al Servizio dell' Italia nel mondo* [A Külügyminisztérium és az Olaszország a nagyvilágban szolgálata] című fehér könyv. Róma, 1998.

⁹Interjú Pietro Fassinóval, aki 1998-ban a MAE másodtitkára volt. *LIMES*, 1998/1. 32.

¹⁰Igen részletes információk, angolul is, a <http://www.esteri.it> web-helyen.

¹¹<http://www.italiani-nel-mondo.com>

¹² *LIMES*, 1998/1. 22.

¹³<http://www.esteri.it>

¹⁴*Corriere della Sera*, 1999. szeptember 30. Azok az országok, ahol a legtöbb lehetséges olasz választó él (az AIRE nyilvántartása szerint) sorrendben a következők: Németország (415 ezer), Svájc (388 ezer), Franciaország (331 ezer), Egyesült Államok (240 ezer), Argentína (236 ezer), Kanada és Belgium (189 ezer), Ausztrália (124 ezer), Nagy-Britannia (118 ezer) és Brazília (75 ezer).

¹⁵ Hanganyag Antonello Pietroboni meghallgatásáról a Külföldi olaszok parlamenti bizottsága előtt, 1998. március 25.

¹⁶ *La Repubblica*, 1999. szeptember 30.

¹⁷ *Corriere della Sera*, 1999. szeptember 21.

¹⁸ Graziano Tassello: Esiste una politica italiana verso gli italiani all'estero? (Létezik-e olasz politika a külföldi olaszokkal kapcsolatban?) In: STUDI EMIGRAZIONE, Róma, 1998. 127. sz.

¹⁹ Idézi: La business community italiana nel mondo (Az olasz business community a világban) (többszerzős tanulmány) In: IMPRESA E STATO (A vállalkozás és az állam), a 22. számhoz kiadott melléklet, 1993. június.

²⁰ *LIMES*, 1998/1. 34.

²¹ Például Eugenio Scalfari, a *La Repubblica* című napilap alapítója*.

²² *La Repubblica*, *Il Corriere della Sera* (napilapok), *Panorama*, *L'Espresso*, *Diario della settimana* (hetilapok), *Il Mulino*, *Micromega* (kéthavonta megjelenő politikai és kulturális lapok).